

“MANEVİ İYİ OLUŞ” KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE TANIMLANMASI*

Hümeyra Nazlı TAN** - Mualla YILDIZ***

Öz

İlk defa 1971 yılında kullanılmaya başlanan *manevi iyi-oluş* kavramı, günümüz din psikolojisi çalışmalarında sıklıkla kendisine atıfta bulunulan bir kavram haline gelmiştir. Bununla birlikte kavramın çerçevesini, kuramsal temellerini, etkileşim alanlarını ve gelişimini kapsayan çok yönlü çalışmalar oldukça sınırlıdır. Araştırma, bu sınırlılığı gidermek için *manevi iyi-oluş* kavramını tüm bu yönleriyle birlikte incelemeyi amaçlamakta ve *manevi iyi-oluş* kavramını açıklamaya yönelik yeni bir tanımlama denemesinde bulunmaktadır. Makalenin, *manevi iyi-oluş* literatürüne sunmak istediği önemli katkılardan biri de kavramın çerçevesini ve kuramsal temellerini ortaya koymaya çalışmasıdır. Bu çalışma temel olarak literatür araştırması yöntemiyle hazırlanmıştır. İlk önce *manevi iyi-oluş* kavramının semantik açıdan maneviyat ile ilişkisi ortaya konmuş ve maneviyatın “iyi-oluş” a katkıları neticesinde bu kavramın nasıl ortaya çıktığı incelenmiştir. Sonrasında kavramın içeriği, etkileşim alanları, yakından ilişkili olduğu yaklaşımları ve kuramsal temel-

---

* Bu makale, yazar Hümeyra Nazlı Tan’ın, Doç. Dr. Mualla Yıldız danışmanlığında devam eden “Manevi İyi Oluş Uygulamalarının Yaşam Doyumu, Mutluluk ve Manevi Yönelimi Arttırmadaki Rolü” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Psikolojisi e-posta: humeyranazlitlan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0325-7210

*** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi e-posta: muallayildiz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2544-062X

Atıf/Cite as: Tan, Hümeyra Nazlı- Yıldız, Mualla. “‘Manevi İyi Oluş’ Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımlanması”. *Dini Araştırmalar* 25/63, 447-476.

<http://doi.org.10.15745/da.1175149>

leriyle ilgili görüşler değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili literatürü oluşturan eserlerden bazıları da *manevi iyi-oluşun* etki alanlarını göstermesi ve kavram-sallaşma sürecine sağladıkları katkılar açısından analitik olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre *manevi iyi-oluş*, bireyin iletişimde bulunduğu maneviyat alanlarından özgün bir “iyi-oluş” duygusu üretmesidir. Maneviyatın “iyi-oluş”a katkıları, Din Psikolojisi çalışmalarında *manevi iyi-oluş* kavramına duyulan ihtiyacı pekiştirmektedir. *Manevi iyi-oluş*, bu katkıların kişiler üzerindeki özgün yansımalarını ve olumlu etkilerini tespit edebilmek ve bu “iyi-oluş” türlerini ölçebilmek amacıyla yapılan bilimsel araştırmaların kavramsal bir ifadesidir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Maneviyat, İyi Oluş, Manevi İyi Oluş

The Formation and Definition of the Concept of “Spiritual Well-Being”

Abstract

“Spiritual well-being” was coined in 1971 and has since become a popular concept in modern psychology studies. Multidimensional investigations covering the concept’s structure, theoretical foundations, interaction areas, and development, on the other hand, have been limited. In response to this scarcity, the research aims to examine the concept of “spiritual well-being” from all of these perspectives. It also seeks to provide a new definition of “spiritual well-being.” Another contribution of the study to the “spiritual well-being” literature is that it attempts to explain the framework and theoretical basis of the term. This study was mostly based on an analysis of relevant literature. Literature data on how the thought began and developed were gathered for this purpose. The semantical relationship between “well-being” and “spirituality” is investigated. Following that, the concept’s content, areas of interaction, approaches, and theoretical foundations with which it is closely associated were defined as well as the concept’s relationship with spirituality was stressed. Some works in the subject’s literature have also been analytically evaluated, with a particular emphasis on their contributions to the enhanced relationship of “spiritual well-being” with other domains, as well as the conceptualization process of it. The research findings characterize spiritual well-being as the acquisition of well-being from spiritual areas to which individuals related. The contributions of spirituality to “well-being” underline the significance of “spiritual well-being” in the Psychology of Religion. “Spiritual well-being” is a concept used to determine the original reflections and good effects of these

contributions on individuals, as well as to measure various types of “well-being.”

Keywords: Psychology of Religion, Spirituality, Well-Being, Spiritual Well-Being

Summary

In modern psychology studies, the concept of spiritual well-being is frequently used. Multifaceted works encompassing the concept's framework, theoretical foundations, interaction areas, and development, however, are scarce. To address this need, this study seeks to investigate the idea of "spiritual well-being" in all of its elements. It also aims to define "spiritual well-being" in a new way.

The article examines the semantic link between "spiritual well-being" and the broader term "spirituality", as well as provides a genesis narrative for spiritual well-being. It gives insight into a variety of approaches to the concept. Finally, it includes an analytical review of previous works.

The idea of spirituality was first associated with religiosity, but it subsequently came to be conveyed with concepts such as meaning or purpose of life, peace, transcendence, and "well-being". As the definition of spirituality has expanded through time, the idea of "spiritual well-being" has emerged. Because of the interdependence between "spiritual well-being" and "spirituality", identifying the border between the two concepts and determining their conceptual frameworks is semantically crucial and complex.

The majority of prior definitions of spirituality attempted to identify the domains, types, and levels of spirituality. However, regardless of the domain, degree, or type of spirituality, these definitions do not provide a whole picture of how effectively a person is coping with the challenges he is confronted with. The degree to which a person perceives or receives a sense of "well-being" from spirituality might sometimes be more essential than spirituality itself. Therefore, even though the idea of "spiritual well-being" is strongly tied to spirituality, it is not identical to it, and the terms should not be used interchangeably. Similarly, "spiritual well-being" is not synonymous with "psychological well-being", "mental health/well-being", or "physical health/well-being", although being strongly connected to all of these concepts. "Spiritual well-being" in this context refers to a person's perception of "subjective well-being" in both religious and existential aspects. That is, it is

what a person experiences when he is in harmony with all that surrounds him as a spiritual canopy. In this sense, "spiritual well-being" is a measure of how well a person is coping in the face of obstacles or difficulties to which he or she is subjected.

The concept of "spiritual well-being", which is associated with the mental, emotional, social, individual, physical, and spiritual qualities of human beings, is intimately connected to several approaches and theories featured in the Psychology of Religion. Because of the term's multi-dimensional scope, it does not appear possible to define "spiritual well-being" apart from all of these approaches and theories. That is why the theoretical roots of spiritual well-being are also outlined in the essay.

The paper cited 85 scholarly studies that were written immediately on the subject matter and examined 38 of them thoroughly. We consider that the scholars felt compelled to use a term like "spiritual-well-being" in the Psychology of Religion research, despite differing perspectives on its correctness or accuracy, which led to greater attention to developing a well-defined definition. The methods, scales, and definitions required by the field are still being developed. When research on "spiritual well-being" in Turkey is studied, it is seen that this notion has just recently begun to be employed in Turkey. It was also discovered that very little attention was paid in these studies to the term's definition, development, and theoretical foundations and that no applied program was produced based on this concept.

According to all of the definitions and explanations provided in the article, the idea of "spiritual well-being" conveys a state of "well-being" that encompasses all aspects of life. Because a person in a state of well-being has a higher communication with himself, the society, the cosmos, and the Creator, and experiences the sacred nature of this communication in his essence. The one-of-a-kind link that a human being forms between himself and the cosmos and his creator would provide a new way for him to exist in this life. His desire to know himself, the God he acknowledges as a transcendent power, and to establish genuine contact with him would have a profound effect on his sentiments in many facets of his spiritual and worldly life. In other words, all of these impulses guide man's path in this universe and point him in a specific route. On the one hand, a person who matures and develops along this path derives a valuable meaning from his transcendental connection. On the other hand, he acquires determination to tackle the obstacles he meets as a result of his spiritual well-being.

In conclusion, the concept of "spiritual well-being" is an individual's generation of a unique state of "well-being" through the fields of spirituality with which he communicates. In light of the contributions of spirituality to "well-being", there is a strong demand for the idea of "spiritual well-being" in Psychology of Religion researches. Thus, spiritual well-being may be viewed as a conceptual manifestation of scientific study undertaken to discover the original reflections and beneficial impacts of spiritual experience on humans, as well as to measure the "well-being" that results from this type of experience.

Giriş

Maneviyat kavramı günümüzde giderek üzerinde daha çok çalışılan bir kavram haline gelmiştir. Bu doğrultuda maneviyat ile ilgili kavramlar üzerinde de birçok çalışma yapılmıştır ki bu kavramların başında “*Manevi İyi-Oluş*” (*Spiritual Well-Being*) kavramı gelmektedir (Pargament, 2007). *Manevi iyi-oluş* kavramının hayatın bütün yönlerini kapsayan çok yönlü yapısı, zihinlerde bu kavramın çok farklı şekillerde algılanmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle kavramın ortaya çıkışından itibaren geçirdiği sürecin incelenmesi, kavramsal çerçevesinin ve kuramsal temellerinin belirlenmesi, maneviyat perspektifinden konunun değerlendirilmesi ve etkileşim alanlarının incelenmesi, kavramın tanımlanması açısından önemli ve gerekli görülmektedir.

Bu doğrultuda bir literatür taraması yapılmıştır. Google Scholar ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanları taranarak Türkiye’de ve Dünyada *manevi iyi-oluş* ile ilgili yapılan çalışmalara ulaşılmıştır. İlk önce çalışma alanı tanımlanmış, belirlenen anahtar kelimelerle literatür taranmış, bu literatür okunmuş, dahil etme kriterlerini karşılayan çalışmalar tekrar değerlendirilerek yeterli veri sağlanmıştır.

Dâhil etme kriterleri olarak; araştırma konusundaki tezlerin ve kitapların erişilebilir olması, makalelerin tam metin olması ve akademik platformlarda 21.06.2022 tarihine kadar yayınlanmış olması ölçütleri belirlenmiştir. Bu ölçütlere göre yapılan çalışmada ilk önce kavramın semantik açıdan maneviyat ile ilişkisi ve maneviyatın “iyi-oluş” a katkıları neticesinde nasıl ortaya çıktığı ile ilgili literatür verileri tespit edilerek incelenmiştir. Sonrasında kavramın içeriği, etkileşim alanları, yakından ilişkili olduğu yaklaşımları ve kuramsal temelleriyle ilgili görüşler değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili literatürü oluşturan eserlerden bazıları da *manevi iyi-oluşun* etki alanlarını göstermesi ve kavramsallaşma sürecine sağladıkları katkılar açısından analitik olarak ele alınmış ve bu çerçevede kavramın tanımlanması sağlanmıştır.

1. Maneviyat Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımlanması

Manevi iyi-oluş kavramı, içeriği itibari ile maneviyat kavramının bir açılımı olma özelliği taşımaktadır. Bu sebeple maneviyat kavramının açıklanması, *manevi iyi-oluşun* tanımlanması açısından önem arz etmektedir.

Etimolojik açıdan maneviyat kavramına bakıldığında bu kavramın aslında Arapça’dan dilimize geçtiği görülmektedir. “Kastetmek”, “demek”, “istemek” anlamlarına gelen maneviyat kelimesi, (ۛ – ۛ – ۛ) üç harfli kök filinden türetilmiştir. Daha geniş manada ise “anlam ile ilgili, dini, ruhi, soyut ve tinsel” anlamlarına gelmektedir (Almaany Sözlük, 29 Eylül 2021). Kavramın Türkçe karşılığı ise iki şekilde verilmektedir. İlk karşılığı, “maddi olmayan şeyler” olarak kapsamını tespit etme yönünde; ikinci karşılığı da “yürek gücü ve moral” olarak kelimenin içeriğini tanımlama yönünde yapılmıştır (Türk Dil Kurumu, Sözlük 2020). İngilizce’de maneviyat kavramı için “Spirituality” kelimesi kullanılmaktadır. Latince’de nefes anlamına gelen “spiritus” kelimesinin kökünden türetilmiştir. “Spiritual”, “ruhsal” sıfatından ve/veya “spirit” “ruh” isminden türetilmiştir (Hoshi, 2008).

Kavramının Din Psikolojisi açısından semantiği incelendiğinde maneviyat (spirituality) kelimesinin, “manevi olanın (spiritual) tecessüm etmiş şekli” (Hoshi, 2008, 26,27) olarak açıklandığı görülmektedir. Yani maneviyat (spirituality) kelimesiyle bir kişinin manevi hayatının veya manevi olarak algıladığı şeyin yaşanmış gerçekliği ifade edilmektedir. Bununla birlikte bir kişinin ruhsal yaşamında neler yapabileceğini anlama açısından, maneviyatın daha fazla açıklanmaya ihtiyacı vardır. Doğası gereği maneviyat, anlaşılması zor bir kavramdır (Singh - Makar, 2005, 806). Aynı zamanda dünyanın tüm dini inançlarını ilgilendirmektedir (Moberg, 2001).

Maneviyat kavramıyla ilgili çalışmalara bakıldığında bu kavramın bilimsel açıdan gelişimi ile ilgili Waaijman’ın (2007,1) şu sözleri dikkat çekmektedir;

“Maneviyat çalışmaları için 1900’lü yıllarda, bir an etrafımıza bakarak kendimizi yansıtabilseydik son derece şaşırırdık. Maneviyat araştırmaları o zaman neredeyse tamamen Fransız Katolik dünyasıyla sınırlıydı. Maneviyat çalışmalarındaki bütün tanımlamalar dogmatik bir bakış açısıyla kurulmuştu. Sonrasında teolojinin dışında tarihsel bir perspektiften maneviyatı anlamak için ilk defa bazı girişimlerde bulunuldu. Psikoloji ve psikiyatri, mistik fenomenlerin açıkça olumsuz bir resmini çizdi. Şimdi 2007 yılına dönersek, manzaranın tamamen değişmiş olduğunu görmekteyiz. Sanki ruhsal bir patlama yaşanmış gibi maneviyat küresel bir hale gelmiş ve fenomenleri, çeşitli

disiplinlerde incelenmiştir. Sadece teoloji, din ve felsefe bilimi veya tarih ve edebiyat bilimi değil, aynı zamanda sosyal bilimler hatta tıp ve doğa bilimleri de maneviyat alanında birçok bilimsel çalışma gerçekleştirilmiştir.”

Tarihsel semantiği yönünde kavramın tanımlamaları incelendiğinde; ilk zamanlarda Tanrı ile ilişkinin, maneviyatı gösterdiği şekilde mutlakiyetçi tanımlamalara rastlanılmaktadır. Zamanla bu tanımlamalar aşamalı olarak dinin, maneviyatı bir alt küme gibi kapsamı şeklinde yapılmış ve kabul edilmiştir. Din ve maneviyatın eş anlamlı olarak kabul edildiği zamanlar da olmakla birlikte sonraları aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar araştırılmaya ve tartışılmaya başlanmış ve maneviyatın tanım yelpazesi genişletilmiştir. Maneviyat ve din arasındaki anlam yelpazesi; dinsiz maneviyata (seküler maneviyata), dinin varlığını reddeden ve kesinlikle Tanrı kavramını kabul etmeyen Nihilizm kadar genişlemiş ve bu yelpaze içerisinde yine birçok maneviyat tanımı yapılmıştır (Fisher - Ng, 2017). Son on yılda bu tanımlamaların içine hayat-taki amaç, anlam, başkalarıyla bağlılık, huzur, uyum ve bu çalışmanın ana konusu olan *manevi iyi-oluş* gibi kavramlar da girmiştir (Malinakova vd. 2017, 698; Koenig, 2008, 349-355).

Maneviyat kavramı ile ilgili yapılan literatür araştırmalarına bakıldığında maneviyatın; “tüm insanların doğuştan getirdikleri bir yetenek, yaratıcı ve bütünleştirici bir enerji, ruhun bir tezahürü, bireyin kendisinden daha büyük olan yaratıcı bir güç ile birlikte olma isteği, hem varoluşçuluğun hem de dinin temeli olan içsel bir enerji kaynağı olduğu, kurumsallaşmış bir inanç sistemine bağlı olmadığı, yaşamdaki anlam, amaç, kendini arama, kendini aşma, kişisel dönüşüm ve ritüelleri kapsadığı ya da aşkınlıkla yani nihai ve kutsal bir gerçekle olan karşılaşmayı içerebileceği” (Hoshi, 2008, 28) şeklinde genel özelliklerinin belirlendiği görülmektedir.

Din Psikolojisi alanında yapılan maneviyat tanımlamaları değerlendirildiğinde Pepperdine Üniversitesi'nde bir grup profesör ve öğrenci tarafından yürütülen bir araştırma dikkatleri çekmektedir. Bu çalışmada Abraham Maslow, John Dewey, William James, Carl Jung'un görüşlerine dayanan insancıl bir maneviyat tanımından bahsedilmektedir. Bu teorik çalışmada maneviyat kavramı kişinin; benliğine, başkalarına, doğaya, kabul ettiği yaratıcı güce ve diğer her şeye karşı aşkın bir boyutun farkındalığı ile geliştirdiği değerleri, bu değerlerle birlikte karakterize ettiği deneyimleri ve varoluş tarzı (Elkins vd. 1988) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamada kullanılan maneviyat alanları (kişinin benliği, başkaları, doğa ve kabul ettiği yaratıcı güç), daha sonra Fisher'ın (1998) “ilerleyici sinerji” yaklaşımına göre açıkladığı *manevi iyi-oluş* tanımına da zemin oluşturmaktadır.

Maneviyat kavramı, sağlık araştırmalarında çeşitli sağlık ölçütleri ile arasındaki ilişkiler bağlamında değerlendirilmiştir (Calicchia- Graham, 2006). Manevi bakım uygulamaları ve ruh sağlığı alanlarında kullanılan maneviyat kelimesinin tanımlanması ise din ile maneviyat kelimelerinin ilişkisi çerçevesinde gelişim göstermiştir. Maneviyat kavramı, insanın kendisini, evreni ve tüm varlık alemini yaratan yüce Yaratıcı ile kurduğu bir bağ ve bir yakınlık hali olarak tanımlanmaktadır (Özdoğan, 2009, 10). Ancak bu yönüyle birlikte kültürlerden, etnik kökenlerden, kişisel inanç sistemlerinden, uygulama ve ritüellerden de etkilenmektedir. Bu etkileşim sebebiyle bazı araştırmacılar tarafından din kavramıyla iç içe geçmiş bir şekilde kullanılmış ve aralarında çok az ayırım yapılmıştır. Araştırmacıların çoğunluğu bu konuda fikir birliği sağlayamamıştır. Anlaşmazlık, maneviyatın dindarlıkla ne derece bağlantılı olduğu konusundan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, alan yazını maneviyatın kavramsallaştırılması ve ölçülmesi konusunda da bölünmüştür (George vd. 2000). Bu araştırmacıardan bazıları dindarlık ve maneviyat arasındaki ortak noktaları vurgulamaya çalışırken diğer bazıları ise bu iki kavram arasındaki ayrımlara odaklanmayı tercih etmiştir. Yakın zamana kadar din kavramı, hem birey hem de kurumla ilgili bir kavram olarak görölürken (Hill -Pargament, 2003, akt. Daniels - Fitzpatrick, 2013) 20. Yüzyıl ve sonrasında bu durum değişmiştir. Bu yüzyılda sosyo-demografik değişimler, dini hareketler ve bireyselleşme gibi sosyo-kültürel eğilimlerin ve bunlara ek olarak da sekülerleşmenin etkisiyle din, inancın dışsal ve kamusal ifadesini, maneviyat ise aşkın olanın içsel ve kişisel deneyimini temsil etmeye başlamıştır (Koenig vd. 2001, akt. Daniels - Fitzpatrick, 2013). Bazı araştırmacılar dinin başkalarının deneyimlerinden öğrenildiğini, maneviyatın ise kişinin kendi deneyimleriyle öğrendiğini öne sürmüştür (Bredle vd., 2011). Din kavramı; örgütlü ve kurumsallaşmış bir inanç sistemi, uygulamalar dizisi ve inanç topluluğu olarak ifade edilirken dinden daha kapsamlı olan maneviyat kavramı ise insanın içinde var olan; kişisel, aşkın bir inanç ve bu inanca bağlı olarak gelişen duygu ve deneyimler olarak ifade edilmektedir. Ayrıca maneviyat, resmi dinin dışında; aileden ya da kültürel miras yoluyla, insandan insana aktarılabilir (Walsh, 2009). Formel yapıların dışında da yaşanabilen, din ile ilişkilendirilmekle beraber sadece din ile sınırlanılmayan bir yapıya sahiptir. Bu açıdan daha sosyal ve geleneksel olarak nitelendirilen dine karşı daha kişisel ve öznel bir yapıdır (Mert - Topal, 2018, 72). İnsanların zorluklarla başa çıkabilme yollarını, acı çekme deneyimini, sorunlarıyla ve acılarıyla nasıl iletişim kurduklarını etkileyen inançları anlamında da kullanılmaktadır (Walsh, 2009). Manevi bakım uygulamalarında, ruh sağlığı ve halk sağlığı alanlarında kullanılan maneviyat

kavramı bu bağlamda dinin formel ve normatif yönlerinden ziyade bireylerin iyi-oluşlarına, yaşam enerjilerine, zorlukların üstesinden gelme potansiyellerine ve ölümlülüğün farkındalığı gibi konulara katkı sağlayan (Hoshi, 2008) insan deneyimlerinin aşkın ve öznel boyutu olarak kullanılmaktadır. Aslında o dinin kalbi ve ruhudur. (Pargament, 2007,128). Bu tanımlamayla maneviyat kavramı, *manevi iyi-oluş* perspektifine daha yakın bir anlam içermektedir. Ancak din kavramı da tüm unsurları ile birlikte insanların yaşamında değerli varlığını sürdürmeye devam etmekte ve zaman zaman bireylerin manevi iyi-oluşlarına bir çok konuda katkı sağlamaktadır (Acar, 2014).

Maneviyatın kutsal olanla ve aşkın olanla bağlantısı diğer tüm farkındalıkları ile olan bağlantısından daha güçlüdür. Manevi olan şey, öz itibariyle aşkın varlık ile insan arasındaki ilişkiye dayanmaktadır (Özdoğan, 2005). Bu anlamda maneviyat, “aşkınlığın özüne karşı geliştirilen nihai bir ilginin kişisel ifadesi” (Emmons, 2008,133) olarak tanımlanabilmektedir. Çünkü kutsal olana karşı hissedilen ilgi, kişinin hayatındaki ilgileri şekillendiren ve yönlendiren nihai bir ilgidir. Bu nedenle kişi kutsal olana odaklandığında nihai ilgisi, güdülleri ve zekası arasında bir köprü oluşmaktadır ki bu köprü aynı zamanda maneviyat ile zekanın da bir ilişkisi olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Emmons, 2008, 134). Maneviyatın kişiler arasında farklılık göstermesinin sebepleri arasında sayılabilecek bu yaklaşım, aynı zamanda maneviyatın subjektif bir tezahürü olarak açıklanabilen *manevi iyi-oluş* kavramına doğru bir açılım gösterdiğini gözler önüne sermektedir. Bu anlamda maneviyatın özgün bir ifadesi olan *manevi iyi-oluş*, Tanrı'nın insanlara yönelik zarif çağrısına, insanların kendi yeterliliklerine göre karşılık vermesi ya da kutsalın öznel bir deneyimi olarak açıklanmaktadır.

Maneviyat aslında insanın Allah'la, sevgiyle, şefkatle, nihai bir amaçla ve daha yüksek varlıklarla uğraşan o uçsuz bucaksız insan potansiyelinin en geniş alanı (Zinnbauer vd., 1997), *manevi iyi-oluş* da bu alanın birey üzerine sağladığı olumlu katkıları ve özgün yansımaları olarak değerlendirilebilmektedir.

2. Maneviyatın “İyi-Oluş”a Katkıları ve “Manevi İyi-Oluş” Kavramı

Maneviyatın, insanoğlunun tarih sahnesine çıktığı ilk andan itibaren onun biliş düzeylerine, duygularına, davranışlarına ve dolayısıyla her anlamda “iyi-oluş”una metafizik bir güç olarak etki ettiği bilinmektedir. İlkel toplumlardan biri olarak kabul edilen Aborjin topluluğu, bu etkilerin farkında olan toplum-

lar arasında yer almakta ve metafizik bir güç olarak kabul ettikleri maneviyatı, ruh sağlığı sorunlarının tedavisinde kullanmaktadır. Aborjin topluluğuna göre *manevi iyi-oluşun* bütün boyutları arasındaki dengeyi sağlamak için bütünsel bir şifa gerekmektedir. Bu sebeple iyileşmeyi, törensel ritüeller, kutsal öğretiler, şarkı ve danslarla desteklemeye çalışmışlardır. Bunların tümü iç dengeyi sağlamak ve ruhsal dünyayla bağlantıyı geliştirmek için tasarlanmıştır. Aborjin topluluklarındaki yaşlılar gibi Latin Amerikalılar arasındaki Curanderos’lar, Asya kültürlerindeki halk şifacıları ve Avustralya’daki Şamanların da içinde bulunduğu geleneksel şifacılar da ruh sağlığı sorunlarının tedavisinde ve halk sağlığında maneviyatın terapötik-şifalandırıcı etkisinden yararlanmışlardır (Daniels vd., 2013).

Maneviyatın şifalandırıcı etkisinden, “iyi-oluş” a katkılarından faydalanma yaklaşımı sadece ilkel toplumlarla sınırlı değildir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de maneviyatın iyileştirici etkisinden tüm toplumlar ve kültürler istifade etmeye çalışmaktadır. Özellikle dinlerin en büyük etkisi yine manevi unsurlarla insanlara ulaşmış ve daha iyi olmaları yönünde onlara yol göstermiştir (Özgen- Eminoğlu, 2020).

Özellikle İslam dininde ve geleneğinde manevi unsurlar, günümüz psikolojisinde olduğu gibi insanın ruhsal yönüne, manevi iyiliğine ve ferdi özelliklerine odaklanmıştır. Bu anlamda İslam dini, insanın manevi iyiliğine ve gelişimine pek çok uygulama ve teori ile katkı sağlayarak onun bu hayattaki zorlu yolculuğuna kendi ışığıyla rehberlik etmiştir (Yalın, Türk - Yabanigül, 2020).

Maneviyatın hemen hemen her inanış ve kültürde, insanoğlunun en çaresiz kaldığı anlarda bile onu iyileştiren, güçlendiren ve ona yeniden yaşam sevinci veren Tanrısal bir enerji olarak algılanması, onun aynı zamanda tarih boyunca insanoğlunun ulaşabileceği en pozitif biliş düzeyi olarak kabul edilmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda maneviyat algısı, her türlü tecrübe ve deneyimin kazanılması, değerlendirilmesi ve dolayısıyla *manevi iyi-oluşu* sağlaması noktasında insanoğlunun en büyük destekçisi ve yardımcısıdır.

Maneviyat ve “iyi-oluş” hali arasındaki bu doğru orantılı ilişki, günümüzde de birçok çalışma ile belgelenmiş ve ispat edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nde maneviyatın insan sağlığına yararları ve “iyi-oluş” a katkıları üzerine çok sayıda empirik bulgu içeren çalışma yapılmıştır. Literatürde maneviyatın/dinin, hastalık riskini azalttığına yönelik pek çok çalışma bulunmaktadır. American Psychologist dergisi, 2003 yılı Ocak sayısında bu konuya olan ilginin bir göstergesi olarak maneviyat, din ve halk sağlığı konuları

üzerine özel bir sayı hazırlamıştır. Bu sayıda, maneviyat ve fizyolojik süreçler arasındaki bağlantı, hastalık ve maneviyatı birbirine bağlayan epidemiyolojik kanıtlar ve bulgular incelenmiştir (Calicchia- Graham, 2006).

Maneviyatın olumlu etkileri sadece halk sağlığı noktasında değil özellikle bireylerin iyi-oluşlarında yani umut, barış, sevgi, neşe, anlam, amaç, kendini aşma, kendini ve başkalarını bağışlama, zorlukların ve ölümlülüğün farkındalığı ve kabulü gibi konularda da kendini göstermektedir (Hoshi, 2008).

Amerikan Danışmanlık Derneği'nin (ACA) bir bölümü olan "Danışmanlıkta Manevi, Etik ve Dini Değerler Derneği" (ASERVIC) de maneviyatın "iyi-oluş"a katkılarından hareketle, maneviyatla danışmanlığın yetkin bir şekilde bütünleştirilmesi gerektiğine dikkatleri çekmiştir. Ayrıca ASERVIC'in yaptığı açıklamalara bakıldığında, literatürdeki maneviyat ve "iyi-oluş" arasındaki bağlantıyı destekleyen çalışmaların, psikoloji ve maneviyat kesişimini anlamaya adanmış, özenli çalışmalar olarak nitelendirildiği ve son otuz yılda bu çalışmalarda önemli bir artışın olduğu gözlemlenmektedir (Daniels vd., 2013). Bu konuda klinik ortamlarda yeni bir bakışa, özellikle psikoterapötik uygulama ile bağlantılı olarak; meşru çalışma konuları arasına maneviyatın ve din konularının da alınması gerekliliğine yönelik birçok araştırma bulunmaktadır (Shafranske- Gorsuch, 1984). Son yıllarda yapılan maneviyat ile ilgili araştırmalar; ruh sağlığında *manevi iyi-oluşun*, manevi inanç ve davranışlarının, halk sağlığındaki ve psikoterapideki etkilerini araştırmakta ve bu etkilerin önemini ortaya çıkarmaktadır (Daniels - Fitzpatrick, 2013).

Geçmişten günümüze, Doğudan Batıya, Budizm'den İslamiyet'e kadar tüm zaman, mekân ve inanışları kapsayan yukarıdaki araştırmalara ve değerlendirmelere bakıldığında maneviyatın, bireyin kendisini iyi hissetmesi ve "iyi-oluş"u üzerindeki etkileri açısından önemi ve gerekliliği görülmektedir.

Bu etkileşim ve gereklilik, kavramların semantik açıdan incelenmesi neticesinde de kendisini göstermektedir. Nitekim "iyi-oluş" kavramı, bireyin hedonik ve eudaimonik deneyimlerine bağlı olarak hissettiği bir iyilik hali olarak açıklanmaktadır. Zaman içerisinde değişen bir yapıya sahiptir, içsel ve dışsal dinamiklerin etkisi altındadır (Sonntag, 2015). Bu perspektiften *manevi iyi-oluş* kavramına bakıldığında ise *manevi iyi-oluşun*, alta yatan ruhsal sağlık/iyilik durumundan kaynaklanan bir "iyi-oluş" hali olarak tanımlandığı ve bireyin ruhsal boyuttaki yaşam kalitesinin bir göstergesi olduğu (Fisher, 1998, 27; Singh - Makar, 2005) yönündeki tanımlamalara rastlanılmaktadır. Bu doğrultuda *manevi iyi-oluş* kavramı, maneviyatın "iyi-oluş"a katıları neticesinde kendisine ihtiyaç duyulan bir kavram olma özelliği taşımaktadır.

3. Manevi İyi-Oluş Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımlanması

Maneviyatın “iyi-oluş” a katkıları neticesinde ortaya çıkan ve pozitif psikoloji üzerine çağdaş çalışmalardan yola çıkılarak geliştirilen "*Manevi İyi-Oluş*" (SWB) kavramına ilk olarak 1971 yılında White House'ta yapılan yaşlılık ile ilgili bir konferansta rastlanıldığı (Fisher, 2015) gözlemlenmektedir. National Interfaith Coalition on Aging (NICA), “Ulusal Dinlerarası Yaşlılık” isimli bu konferansta, *manevi iyi-oluş* kavramı ilk defa kullanılmış ve “benlik, toplum, çevre ve bütünlüğü besleyip kutsayan Tanrı ile birey arasındaki ilişkide yaşamın onaylanmasıdır” (NICA, 1975; Fisher, 2015, 162; Fisher - Ng, 2017,1; Stanfill, 2017, 76) şeklinde tanımlanmıştır.

Bu tanımlamada *manevi iyi-oluş* kavramı, insanların iletişimde bulunduğu dört temel alanın hepsinde (yani Tanrı, başkaları, doğa ve benlikleri ile kurdukları bütün ilişki türlerinde) sağladıkları nitelikli bir iletişim ve aynı zamanda kendilerine yansıyan kaliteli bir algı olarak tanımlanmaktadır (Fisher - Ng, 2017). Bu dört temel alan; “*Personal Domain*” kişisel alan, “*Communal Domain*” toplumsal alan, “*Environmental Domain*”, çevresel alan ve “*Transcendental Domain*” metafizik/aşkın alan” olarak da açıklanabilmektedir (Singh - Makar, 2005, 813).

Kapsamlı bir literatür taramasına göre bu dört ilişki grubu, son otuz yılda *manevi iyi-oluş* kavramı tartışılırken üzerinde en çok bahsedilen konudur ve kavramın temel özelliklerini göstermektedir (Singh -Makar, 2005, 812). Ancak bu “iyi-oluş”u değerlendirebilecek evrensel bir standart henüz bulunmamıştır (Fisher - Ng, 2017, 2).

Ellison, *manevi iyi-oluşu*, altta yatan ruhsal sağlık durumundan kaynaklanan bir iyilik hali olarak tanımlamaktadır. Ona göre *manevi iyi-oluş*, tıpkı kişinin ten rengi ve nabız hızı gibi dışardan görülebilmekte ama sebebini içerdense almaktadır. *Manevi iyi-oluş* aynı bu tezahürler gibi altta yatan ruhsal bir sağlığın dışa vuran şekli gibi tanımlanabilmektedir. Fehring ve arkadaşlarına göre *manevi iyi-oluş*, “bireylerin ruhsal boyuttaki yaşam kalitesinin bir göstergesi ya da sadece ruhsal bir sağlık” (Akt. Fisher, 1998, 27; Singh - Makar, 2005) olarak açıklanmıştır.

Yapılan araştırmalara göre *manevi iyi-oluş*, dini ve psikososyal olmak üzere iki disiplin alanında incelenmektedir. Bu alanlardan ilki *dini iyi-oluş*a ait inceleme alanıdır ki aşkın bir güç olan Tanrı ile iletişimi ve bu iletişimin neticesinde algılanan “iyi-oluş” halini kapsamaktadır. İkincisi ise *psikososyal* alana ait incelemeleri yani *varoluş* ile ilgili; yaşamın anlamı, yaşam doyumu, öznel ve manevi “iyi-oluş” gibi psikososyal unsurları kapsamaktadır. Aynı zamanda bu boyutların ilki “dikey”, ikinci ise “yatay” olarak isimlendirilmekte-

dir (Ellison, 1983; Malinakova vd., 2017). Bu ayrımlar göz önüne alındığında, *manevi iyi-oluşun* iki alt boyutu, benzersiz ilişkiler ve örüntüler sergilemektedir. “*Dini iyi-oluş*” (dikey boyut), bir kişinin içsel inancını ve dindarlığını temsil ederken, “*Varoluşsal iyi-oluş*” (yatay boyut) daha çok yaşam doyumu, mutluluk ve genel psikolojik iyi-oluş ile ilgili alanı temsil etmektedir (Ellison, 1983; Stanfill, 2017, 77). *Manevi iyi-oluş*, öznel iyi-oluşun ve genel yaşam doyumunun yaygın olarak kullanılan en popüler ve en temel yordayıcısı olarak kabul edilmektedir (Ellison, 1983 330-340; Utsey vd. 2005,251).

Elkins ve arkadaşlarının maneviyat tanımı doğrultusunda *manevi iyi-oluşun* sağlayıcıları; kişinin kendisi, başkaları, evren ve en nihayetinde aşkın bir varlık olan Yaratıcı ile geliştirdiği iletişimi ve tecrübeleridir (1988, 5-18). Bu iletişimin boyutu ve karakteri her türlü iyi-oluşu özellikle de *manevi iyi-oluşu* etkilemektedir.

Fisher, bir çalışmasında bu durumu şöyle açıklamaktadır. Ona göre bireyin *manevi iyi-oluşu*, bireyin benimsediği manevi alanların her birinde birleşik etki ile birlikte gösterilmekte ve gelişmektedir. Şöyle ki *manevi iyi-oluş*, bireyin iletişimde bulunduğu her alandaki olumlu etkileşimlerle geliştirilir ve bu alanlardaki ilişkiler daha fazla alanı kucaklayarak artar ve gelişir. Tüm bu alanlardaki *manevi iyi-oluş* birleştirildiğinde ise sonuç, kalitenin toplamından daha fazla olmaktadır. Yani tüm alanlarda hissedilen tatminkar bir “iyi-oluş” duygusu, toplamda *manevi iyi-oluşu* oluşturmaktadır. İlerleyici sinerjizm kavramı, *manevi iyi-oluş* alanları arasındaki karşılıklı ilişkiyi açıklamaya yardımcı olmaktadır. Aşamalı sinerjizmde *manevi iyi-oluşun* daha kapsayıcı alanları sadece geliştirilmekle kalmayıp aynı zamanda inşa edilmektedir (1998, 27-28).

Fisher (1998) ’ın *manevi iyi-oluş* alanları arasındaki ilerleyici sinerji yaklaşımına göre kişisel alandaki; *anlam, amaç, değerler, sevgi, öz şefkat* ve *öz farkındalık* gibi unsurlar, toplumsal alanı etkilemekte, yapılandırmakta ve inşa etmektedir. Kişisel alanın tesiri ile oluşan toplumsal alandaki; *ahlak, kültür, din, derin kişisel ilişkiler (in dept inter personel relations), benlik* ve *bağışlama gücü* gibi unsurlar da çevresel alanı etkilemekte ve inşa etmektedir. Toplumsal alanın tesiri ile oluşan çevresel alandaki; *ilgi, doğa, din, yönetim (stewardship), tabiat ile bağlantı/ iletişim (connectedness with nature), huşu* ve *merak duygusu* gibi unsurlar yine evrensel alanı etkilemekte ve yapılandırmaktadır. Aynı zamanda bu alan, yine evrensel alandaki; *aşkın olan (transcendent) kozmik güç* (cosmic force) ile yani *Allah/Tanrı* ile olan sonsuz alakayı, (ultimate concern) oluşturmakta ve inşa etmektedir.

Bu ilişkiler ve bu sinerji doğru olmadığında veya doğru kurulamadığında ise kişiler bütünlükten veya sağlıktan yoksun kalmakta ve ruhsal rahatsızlıklar onların kalplerini hasta edebilmektedir. Her bir alandaki ilişkilerin kalitesi, koşullara, çabaya, kişisel dünya görüşüne bağlı olarak yüksekte düşüğe doğru inebilmekte hatta kimi zaman yok olabilmektedir. Bu anlamda bireyler sadece (kişisel alandaki ilişkileri de dahil olmak üzere) kendi manevi iyiliğinden sorumludur (Fisher,1998). Bireyin kişisel manevi alanındaki iyiliği, bu sinerjinin de etkisiyle onun bütün manevi iyi-oluşuna sebep olabilecek nüveye, öze ve güce sahiptir.

Fisher’ın ilerleyici sinerjizm açıklaması doğrultusunda kişinin kendisi ile geliştirdiği öz şefkat ve sevgi boyutundaki kaliteli iletişimi, kendisini koşulsuz olarak sevmesine olanak tanımaktadır. Bu şekilde önce kendi ruhsal gelişimine katkı sağlayan kişi, daha sonra etrafındaki diğer insanların ruhsal gelişimine katkı sağlama imkanını elde edebilmekte (Özdoğan, 2006) ve bu yaklaşım değişiklikleri ile diğer varlıklarla olan iletişimini yani doğa, evren ve aşkın bir varlık olan Yaratıcı ile olan ilişkilerini düzenleyebilmektedir. Bu bağlamda *manevi iyi-oluşun* özünü, *kişinin kendisi ile kurduğu iletişiminin kalitesi belirlemektedir.*

Diğer taraftan *manevi iyi-oluş*, hayatın bütün iniş çıkışlarıyla birlikte gelişmekte veya azalmaktadır. Bu sebeple manevi iyi-oluş kavramı tanımlanırken “köklü bir hayat ve ölüm bakış açısına sahip olmak” ifadeleri de kullanılmaktadır (Hoshi, 2008, 33). Bu bağlamda varoluşsal endişeler, manevi acıları tetiklerken , hayata ve ölüme karşı geliştirilen köklü ve sağlam bir bakış açısı, *manevi iyi-oluşu* desteklemektedir.

Genel bir ifadeyle *manevi iyi-oluş*; bireyi, toplumu, zekayı, sağlığı, zihni ve bedeni birbirine bağlayan ve birbirlerini destekleyen, hem psiko-sosyal boyutu hem de dini boyutu bütünleştirmeyi amaçlayan birleştirici bir güç (Coppola, vd., 2021, 2) ve bireyin iletişimde bulunduğu maneviyat alanlarının toplamından üretilen tatminkar bir “iyi-oluş” duygusudur.

4. Manevi İyi-Oluş ile İlgili Yaklaşımlar ve Kuramlar

Manevi iyi-oluş, hayatın bütün boyutları ile iletişim içerisinde olmayı gerektirdiği için kapsamı oldukça geniş bir kavramdır (Elkins vd.1988). Teorik araştırmalara göre *manevi iyi-oluşun* özelliklerine ve temel unsurlarına bakıldığında; psikolojinin, dinin ve bu iki disiplin arasında çalışma gösteren din psikolojisinin pek çok yaklaşım ve kuramının, *manevi iyi-oluşun* kuramsal temelini oluşturduğu gözlemlenmektedir.

Özellikle Fisher'in *manevi iyi-oluşu* tanımlarken kurguladığı “ilerleyici sinerjizm” yaklaşımı, *manevi iyi-oluşun* kuramsal temellerini göstermesi açısından önemlidir. Bu sinerji doğru kurulamadığında kişilerin manevi bütünlükleri ve *manevi iyi-oluşları* sağlanamamakta ve bunun sonucunda insanlar ruhsal rahatsızlıklar yaşamaya başlamaktadır.

Bu doğrultuda *manevi iyi-oluşu* inşa eden, bu geniş sinerjik alt yapıyı sağlayan ve destekleyen yaklaşım ve kuramlardan bahsedilecek olursa *manevi iyi-oluş* kavramının pek çok yaklaşım ve kuramla yakından ilişki içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. İnsanın aşkınlığını ve potansiyelinin sınırlarını araştırmayı hedefleyen “*Transpersonel Psikoloji*” (Göcen, 2020, 118) yaklaşımı; dini duyguların iyileştirici gücünü, şifa verici yönünü ve *manevi iyi-oluşa* katkılarını açıklayan “*Dini Tecrübe*” yaklaşımı (James, 2009, 9) ve bu bağlamda “*Ruhsal Aşkılık ya da Aşkın Deneyim Örnekleri*” (Emmons - Paloutzian, 2001, 119); maneviyatın en temel konusu olarak kabul edilen “*Tanrı Algısı*” noktasını hassas bir şekilde düzenleyebilme adına “*Bağlanma Stilleri*” (Cassidy - Shaver, 2008, 460,461) ve “*Bağlanma Kuramı*” (Bowlby, 1988, 5-8; Benson - Spilka, 1973, 297); bireyin *manevi iyi-oluşa* ancak kendi özüne yaklaşarak ulaşabileceğinden hareketle ve bireyin işlerliğini, yaratıcılığını, özgünlüğünü, aşkınlığını, alt düzeylerdeki gereksinimlerine karşı bağımsızlığını arttırmak adına “*Doruk Deneyim Örnekleri*” ve Maslow’un “*Kendini Gerçekleştirme Kuramı*” (Maslow, 2001,104,105; a.mlf,1954); insanın içindeki karmaşıklığa karşı iç düzenini nasıl kurması gerektiğini, özümlerinde nasıl geliştiğini ve yetkinlik kazandığını göstermeye çalışan “*Akış Kuramı*” (Csikszentmihalyi, 2020, 32-37,74); bireyin “iyi-oluş” düzeylerini arttırmaya, yükseltebilmeye ve sürdürebilmeye yardımcı olan “*Pozitif Psikoloji Kuramı*” (Seligman - Csikszentmihalyi, 2000, 5); yaşamın anlamı ve zorluklarla baş edebilme konusunda insana büyük destek sağlayan ve *manevi iyi-oluşun* ayrılmaz bir parçası olan “*Logoterapi Kuramı*” (Frankl, 2009, 125); *manevi iyi-oluşun* temel sağlayıcılarından biri olarak kabul edilen, ahlaki yaşantının özünü oluşturan ve doğru değer algıları geliştirebilme konusunda vazgeçilemez bir öneme sahip olan “*İnsancıl Vicdan Anlayışı*” (Fromm, 1994, 188,189); Yaratıcıyı tanımanın, Ona yaklaşabilmenin ancak bireyin kendi benliğini tanıyabilmesi ile mümkün olabileceği (Gazâli, t.y.,15-40) bağlamından hareketle ve bilişsel tutarlılık teorisine göre benlik algısının Tanrı algısı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olması nedeniyle (Benson - Spilka, 1973, 297) “*Olumlu Benlik Algısı*” yaklaşımı (Güler, 2007, 113); *manevi iyi-oluştaki* aşkın boyutla kurulacak iletişimin ve sonrasında diğer bütün varlıklarla kurulacak iletişimin temelini oluşturan (Germer, 2009, 3) ve bunun ilk adımının kişinin kendisi-

ne sevgi ve şefkat göstermesi olduğunu vurgulayan “*Öz Şefkat ve Sevgi*” yaklaşımları (Germer - Neff, 2019, 18-20); manevi iyiliği sağlayabilmenin ilk adımı olarak “ân” a bilinçli bir şekilde dikkat vermeyi, ortaya çıkan ânın yargısız bir şekilde farkına varılmasını sağlayan (Kabat-Zinn, 2003, 145) ve bu şekilde terapötik değişimin temel ve gizil süreçlerinden biri olarak kabul edilen (Fletcher vd. 2010, 41,43,51) “*Bilgece Farkındalık*” anlayışı, *manevi iyi-oluş* kavramının açıklanabilmesi ve bu iyilik halinin gerçekleştirilebilmesi için oldukça önemli ve gerekli görülen yaklaşım ve kuramlar olarak kabul edilmektedir.

5. Manevi İyi-Oluş ile İlgili Dünyada ve Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Manevi iyi-oluş ile ilgili Türkiye’de ve Dünyanın çeşitli yerlerinde yapılmış yordayıcı örnek çalışmalar; *manevi iyi-oluş* kavramının gelişimini, kapsamını ve etkilerini göstermesi açısından önemli görülmektedir. Bu çalışmalar uyguladıkları yöntemlerden daha çok *manevi iyi-oluş* kavramının etki alanlarını göstermesi ve kavramsallaşma sürecine sağladıkları katkılar açısından genel bir kronoloji takip edilerek ele alınıp incelenmiş ve inceleme sonuçları genel olarak analitik bir perspektifle araştırmanın sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

5.1. Dünyada Manevi-İyi Oluş ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Manevi iyi-oluş un tarihi ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında Avustralya Üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. John W. Fisher’ın “From the Beginning to Spiritual Well-Being” isimli çalışması dikkatleri çekmektedir. Fisher bu çalışmasında, insanlığın başlangıcından itibaren *manevi iyi-oluşa* erişme kadar gerçekleşen bütün potansiyel evrim ve etkileşimleri özetlemektedir. Fisher bu araştırmasında ayrıca *manevi iyi-oluş* ile ilgili sorunlara karşı geliştirilen teorilerden bahsetmekte ve aynı zamanda maneviyatın doğasını, onun ruh ve zihinle olan ilişkisini de anlatmaktadır. *Manevi iyi-oluşun* etki alanlarından da bahsettiği bu çalışmasında, kişinin kendisiyle, başkalarıyla, doğayla ve Aşkın olan (Tanrı) ile etkileşimini dört etki alanı olarak belirlemekte ve *manevi iyi-oluşun* ölçümleri ile ilgili de değerlendirmelerde bulunmaktadır. Ona göre, maneviyat ve *manevi iyi-oluş* ile ilgili geçmişten günümüze kadar yapılan araştırmalara bakıldığında, Tanrı ile insan ilişkilerini değerlendiren araçların sayısında gün geçtikçe bir azalma görülmektedir. Ancak bu araştırmalar, daha insancıl vurgular seçen araştırmacıların güncel eğilimlerine para-

lel olarak incelendiğinde, *manevi iyi-oluşun* etki alanlarındaki dört ilişki dizini içerisinde en önemlisinin “Tanrı ile ilişki” kurmak olduğu gözlemlenmektedir. Bu araştırmalarda Tanrı'nın, diğer bütün ilişkileri geliştirmede en etkin varlık olduğuna dair kanıtlar sunulmaktadır. Fisher bu durumu, “araştırmacılar projelerinde ortaya çıkan sorunların özünü seçmekte özgür olsalar da burada sunulan bulgular açıkça göstermektedir ki Tanrı'yı denklemden çıkararak herhangi bir araştırma, maneviyat ve biz varlığının temelini de ortadan kaldırmaktadır” şeklinde yorumlamaktadır (Fisher, 2015, 155-173).

1982'de Paloutzian ve Ellison'ın yaptığı bir araştırmada “yalnızlık”, *manevi iyi-oluş* ve “yaşam kalitesi” arasındaki ilişkinin incelendiği bir ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçek daha sonraları *manevi iyi-oluşun* en çok kullanılan ölçeği olmuştur. Paloutzian ve Ellison başlangıçta bu ölçek için yalnızlık üzerine daha büyük bir çalışma alanı ayırmışken daha sonra hissedilen ihtiyaç üzerine bu ölçeği geliştirerek *manevi iyi-oluşun* kavramsallaştırılmasını ve ölçülmesini de açıklayan bir makale olarak yayınlamıştır. Bu makalede yazarlar, dini bir inanç sisteminde veya bir mezhepten diğerine değişebilen belirli teolojik meselelerde *manevi iyi-oluşun* standartlarını çıkmaza sokmadan genel bir manevi iyilik ölçüsü sağlamayı amaç edinmiştir (Paloutzian - Ellison, 1982, 224-236; Ellison, 1983, 332; Stanfill, 2017, 79-80). Bu konu ile ilgili olarak daha sonra Amerika'da, 1995 yılında manevi alanın güncel tanımlarını gözden geçirmek ve *manevi iyi-oluşu* artırabilecek birkaç başarılı müdahale yöntemini incelemek üzere bir araştırma daha yapılmıştır. Bu araştırmada ayrıca, *manevi iyi-oluş* müdahaleleri ile davranışsal, duygusal ve fiziksel sağlık arasındaki potansiyel ilişkilerin de ana hatları çizilmiştir. Bu çalışma sonucunda incelenen müdahalelerin, teorik ve metodolojik temelleri konusunda eğitime ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır (Hawks vd., 1995).

1998'de Avustralya'da *manevi iyi-oluş* ile ilgili yapılan bir çalışmada ruhsal sağlığın, *manevi iyi-oluş* çerçevesinde elde edilebileceği sonucuna varılmıştır. Bu araştırmaya göre ruhsal sağlık, *manevi iyi-oluşun* dört etki alanı içerisinde bulunan ilişkilerin gösterdiği en dinamik varoluş tarzı olarak belirlenmiştir (Fisher- Ng, 2017, 2; Fisher, 1998).

2000'de Kamy'a'nın gerçekleştirdiği bir araştırmada; “dayanıklılık”, *manevi iyi-oluş* ve “öz saygı” arasında önemli ilişkiler bulunduğunu gözlemiştir. Bu araştırmaya göre *manevi iyi-oluşun* ve dayanıklılığın özsaygı için çok güçlü yordayıcılar olduğu sonucuna varılmıştır (231-240).

2001'de maneviyat üzerine disiplinler arası yapılan bir çalışmada maneviyatın, disiplinler arasında kesişen ve dünyanın tüm dini inançlarını ilgilendiren-

diren bir konu olduğu sonucuna varılmıştır. Bu araştırmada ayrıca *manevi iyi-oluşla* ilgili ilginç önerilere, tahminlere, uyarılara ve bu konudaki etkileşimli bakış açılarına da yer verilmiştir (Moberg, 2001).

2004’de Amerika’da yapılan bir çalışmada, belirlenen örnekleme uyarlanarak iki faktörlü *manevi iyi-oluş* ölçüm aracı hazırlanmış ve kullanılmıştır. Bu ölçeğin 1. Faktörü: “Aşkın olan daha yüksek bir güçle ilişki” 2. Faktörü ise “Dünyada kendinden memnuniyettir.” (Fernander, vd., 2004).

2006’da bu sefer Kuzey Amerika’da yapılan bir çalışmada ise maneviyat, yaşam stresleri ve sosyal destek arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda stresin, sosyal destek ve *manevi iyi-oluş* ile negatif bir ilişki içerisindedir olduğu tespit edilmiştir (Calicchia - Graham, 2006).

2007’de, maneviyatın çok yönlü bir olgu olması üzerine disiplinlerarası bir araştırma yapılmıştır (Waaijman, 2007). Bu araştırmada maneviyat, çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Maneviyatın akademik ortamlarda çeşitli yollarla nasıl incelendiği çalışmaya yansıtılmıştır. Maneviyat özellikle 12 disiplinde (teoloji, dini çalışmalar, felsefe, edebi bilimler, tarih, antropoloji, psikoloji, sosyoloji, eğitim, yönetim çalışmaları, tıp ve doğa bilimleri) tanımlanmış ve analiz edilmiştir. Yapılan analizlerin temelinde disiplinler arası kalıplar keşfedilmiştir. Bu çalışma *manevi iyi-oluşu* da kapsayan, maneviyat açılımlarını gösterdiği ve maneviyat alanında daha ileri disiplinlerarası keşiflere yönelik bir ilk adım olduğu için oldukça önemli bir çalışmadır.

2010’da İran’da, *manevi iyi-oluş* ve “mental sağlık” arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları, *manevi iyi-oluş* ile “mental sağlık” arasında önemli bir ilişki olduğunu ayrıca dini ve varoluşsal “iyi-oluş”un, mental sağlığı önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir (Jafari vd., 2010).

2014’de Yunan nüfusu üzerinde öznel iyi-oluşu ölçmek, Paloutzian ve Ellison’ın geliştirmiş olduğu *manevi iyi-oluş* ölçeğinin Yunanca versiyonunu standart hale getirmek üzerine bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada “Tanrı’ya Yakınlık”, “Yaşamdan Memnuniyet” ve “Tanrı’dan Yabancılaşma-Anlamsız Yaşam” duygusu olmak üzere üç faktörlü bir ölçek uygulanmıştır. Analiz sonuçları, ölçeğin son formunun Yunan nüfusu ile ilgili benzer çalışmalarda güvenle kullanılabileceğini göstermiştir (Darvyri vd., 2014). Yine aynı yıl, Pakistan Lahor bölgesinde yaygın anksiyete bozukluğu hastalarında *manevi iyi-oluşun* ve başa çıkma stratejilerinin etkisi üzerine yapılan bir araştırmada, yaygın anksiyete bozukluğu (YAB) olan katılımcıların *manevi iyi-oluş* halleri ve baş etme stratejileri araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda *manevi iyi-oluş* envanterlerinin 13 boyutundan sadece üç boyutunun (yani,

ahiret kavramı, gizem ve anlamın) YAB semptomlarını olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır (Amjad - Bokharey, 2014).

2015’de maneviyatın Arapça versiyonunun psikometrik değerlendirmesi yapılmıştır. Bu araştırmada Arap Müslüman nüfusun manevi inançlarını ve uygulamalarını ölçmek için “Manevi Katılım ve İnançlar Ölçeği”i (SIBS) Arapça’ya çevrilerek Arapların kültürel özelliklerine uyarlanmıştır. Bu araştırma sonucunda; manevi inançların, manevi iyi-oluşun ve dindarlığın önemli boyutlar olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma Ürdün’de alanında yapılan ilk çalışma olması bakımından önemlidir (Musa, 2015).

2017’de uygulama ortamı açısından dikkat çeken bir araştırma yapılmıştır. “Çek” ergenlerin *manevi iyi-oluşunu* ölçmek üzere yapılan bu araştırmada *manevi iyi-oluş* ölçeğinin bu versiyonu, “laik” bir ortamda *manevi iyi-oluşu* ölçmek için uygun bulunmuştur (Malinakova vd., 2017).

Yine aynı yıl Hong Kong’ta, *manevi iyi-oluşun*, “insanın dört alanda gerçekleştirdiği ilişkilerindeki (yani Tanrı, başkaları, doğa ve benlik ile olan ilişkilerindeki) kalitenin yansımasıdır.” tanımı doğrultusunda *manevi iyi-oluşu* yordamak için bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma, *manevi iyi-oluş* için geçerli ve güvenilir bir ölçüm sağlamıştır ancak yine de *manevi iyi-oluşun* tam kapsamlı bir ölçüsü olarak görülmemiştir (Fisher - Ng, 2017).

2018’de hemşirelerin *manevi iyi-oluşlarının*, hastalara verdikleri manevi bakım üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlayan bir araştırma yapılmıştır. Sonuç olarak bu çalışma, hemşirelerin *manevi iyi-oluşları* ile manevi bakım vermeleri arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir (Jahandideh vd., 2018).

2020’ye gelindiğinde yine İran’da yapılan bir araştırmada, *manevi iyi-oluş* ve “mutluluk” arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda *manevi iyi-oluş* ve “ruhsal sağlık” ile “ölçülen mutluluk” arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Feizi vd., 2020).

5.2. Türkiye’de Manevi İyi-Oluş ve Alan ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Manevi iyi-oluş ile ilgili Türkiye’nin çeşitli yerlerinde yapılan çalışmalara bakıldığında bu kavramın Türkiye’de henüz yeni gelişmekte olduğu görülmektedir. Bu sebeple bu kavramın direk araştırma başlıklarında kullanıldığı tez sayısı araştırıldığında bu sayının oldukça sınırlı olduğu gözlemlenmektedir.

Manevi iyi-oluş kavramsal başlığı ile Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi sitesinde “20.06.2022/ 21.06.2022” tarihleri arasında yapılan tarama sonucuna göre, direkt bu kavramın tez başlığında kullanıldığı 9 adet yüksek lisans tezi bulunmuş ancak bu kavramın direkt tez başlığında kullanıldığı bir doktora tezine rastlanılmamıştır. *Manevi iyi-oluş* kavramının İngilizce karşılığı olan “*Spiritual Well-Being*” başlığı altında yapılan tez taraması sonucuna göre ise bu kavramın tez başlığında kullanıldığı 35 adet tez bulunmuştur. Sonuçlardaki farklılığın, bu kavramın Türkçeye değişik şekillerde çevrilmiş olmasından kaynaklandığı görülmüştür. “*Spiritual Well-Being*” kavramı bu tezlerde “Manevi İyilik Hali”, “Spiritual İyi-Oluş”, “Manevi İyilik”, “Manevi İyi Olma”, “Spiritual İyi-Oluşluk” ve “Manevi İyi-Oluş” şeklinde tercüme edilmiş ve kullanılmıştır. Bu tarama sonucuna göre “*Spiritual Well-Being*” kavramının tez başlığında kullanıldığı 31 adet yüksek lisans ve 4 adet de doktora tezine rastlanılmıştır. Ancak “*Spiritual Well-Being*” kavramının bu versiyonları ile ilgili geliştirilmiş sistematik bir program örneğine rastlanılmamıştır. (Bu 4 doktora tezinin 2 tanesi farklı alanlarda uygulama yapmıştır. Uygulama konuları sırası ile “Yaşamı Anlamlandırma Görüşmeleri” (Aydın, 2020) ve “Palyatif Bakım Hastalarının Yakınlarına Uygulanan Hemşirelik Bakımı” (Kurt, 2019) şeklindedir. Diğer 2 tanesi ise uygulama yapmamıştır. Bu tezlerin konuları ise “Örgüt Kültürü, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ve Ruhsal İyi-Oluş İlişkisi” (Şimşek, 2019), “Sanal Kimlik Ve Spiritüel İyi-Oluşun Üniversite Öğrencilerinin Narsistik Eğilimlerini Yordayıcılığı”dır (Kardaş, 2017).

Bu sebeple “Türkiye’de *manevi iyi-oluş* ve alan ile ilgili yapılan araştırmalar” kısmında “Maneviyatın/Dinin İyi-Oluşa Katkıları” merkeze alınarak yapılan araştırmalar ve programlar incelenmiştir. Sonrasında ise “*Spiritual Well-Being*” kavramının Türkçedeki farklı versiyonları ile ilgili yapılan spesifik araştırmalar incelenmiş ve bu araştırmalardaki *manevi iyi-oluşun* etkileşim alanları üzerinde durulmuştur.

“Maneviyatın/Dinin İyi-Oluşa Katkıları” merkeze alınarak yapılan araştırmalara bakıldığında 1994 ve 1996 yılları arasında Türkiye’de ilk örneği olması bakımında önemli bir araştırma dikkatleri çekmektedir. Bu araştırmada, yasal prosedürlerin izin verdiği bir dönemde Türk hastanelerinde “din hizmeti uygulamaları” teorik açıdan değerlendirilmiş ve yeni bir uygulama yöntemi tanımlanmaya çalışılmıştır (Altaş, 1997).

1997’de yapılan bir çalışmada geleneksel psikolojik yardım konusunda “Din” kavramının psikolojik tanımları göz önünde bulundurularak, dindarlı-

ğın tanımı yapılmış ve dinsel yaşamın başlı başına “tedavi edici” bir özelliğe sahip olduğu sonucu vurgulanmıştır (Ok, 1997).

1999’da hayatın anlam kazanmasında psiko-sosyal faktörlerin ve din faktörünün rolünü inceleyen bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada insani bir fenomen olarak anlam ve insanın anlam arayışı üzerinde de durulmuştur (Bahadır, 1999).

2002-2003 yılları arasında manevi bakımın temelini oluşturan bir çalışma gerçekleştirilmiştir. “Ankara Ulucanlar Ceza Evi” kadın tutuklu ve mahkumlarından oluşturulan bir örneklem üzerinde uygulamalı bir “manevi bakım” çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada mahkumların manevi açıdan güçlenmelerine yardımcı olmak ve onları tekrardan topluma kazandırmak amaçlanmıştır. Araştırmanın sonucunda, yapılan uygulamanın mahkumların düşünce ve davranışlarına olumlu bir şekilde yansıdığı tespit edilmiştir (Özdoğan, 2010). Ayrıca bu çalışma daha sonra geliştirilen “Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı”nın da temelini oluşturmuştur (Özdoğan, 2019, 39).

2013’de yapılan bir araştırmada bilişsel davranışçı psikoterapi yaklaşımıyla bütünleştirilmiş yeni bir “dini danışmanlık modeli” geliştirilmiştir (Şirin, 2013).

“*Spiritual well-being*” kavramının Türkçedeki farklı versiyonları ile ilgili yapılan spesifik araştırmalara bakıldığında ise 2014 yılında *manevi iyi-oluş* ile “dindarlık” arasındaki ilişki üzerine yapılan bir araştırma dikkatleri çekmektedir. Bu çalışmada, dinin *manevi iyi-oluşa* katkı sağlayıp sağlamadığı araştırılmıştır (Acar, 2014).

Bu alanda ilk doktora tezinin ise 2017 yılında yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada, “sanal kimlik” ve “spiritüel iyi-oluş” un, üniversite öğrencilerinin narsistik eğilimleri ile ilişkisi araştırılmıştır. Araştırmada narsistik eğilimin, sanal kimlik ile pozitif bir ilişkisi ve “spiritüel iyi-oluş” ile de negatif bir ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kardaş, 2017). Aynı yıl “spiritüel iyi oluş” adı altında bir ölçek geliştirilmiş (Ekşi - Kardaş, 2017) ve “manevi iyi oluş” adı altında Türkçe’ye bir ölçek uyarlanmıştır (Aktürk vd., 2017).

2018’de “spiritüel iyi-oluş” ve yaşamda anlam düzeylerinin psikolojik dayanıklılığı yordaması üzerine bir araştırma yapılmıştır. Psikolojik dayanıklılığın, “spiritüel iyi-oluş” ve yaşamda anlam oluşturma bakımından anlamlı bir şekilde açıklandığı tespit edilmiştir (Ekşi vd., 2019). Aynı yıl yapılan başka bir çalışmada ise manevi bakım ve danışmanlık uygulamasının ruh sağlığına ve *manevi iyi-oluşa* etkisi araştırılmıştır. Manevi bakım ve danışmanlık görüş-

melerinin, ruh sağlığı ve *manevi iyi-oluş* düzeylerinde olumlu etkisi olduğu gözlemlenmiştir (Pehlivan, 2018). Yine 2018’de yapılan başka bir araştırmada “din”, *manevi iyi-oluş* ve “yaşlılık” konuları araştırılmıştır. Dindarlık düzeyinin *manevi iyi-oluş* üzerinde anlamlı bir etki oluşturduğu gözlemlenmiş ve aynı zamanda dindarlığın *manevi iyi-oluşu* pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir (Gürsu - Ay, 2018,).

2019’da psikolojik dayanıklılık ve bilinçli farkındalık arasındaki ilişkide *manevi iyi-oluşun* rolü araştırılmıştır. Psikolojik dayanıklılığı etkileyen en önemli bağımsız değişkenin, bilinçli farkındalık değişkeni olduğu gözlemlenmiştir (Yavuz, 2019). Aynı yıl başka bir çalışmada evli çiftlerin spiritüel iyi-oluşları ve evlilik doyumları arasındaki ilişki incelenmiş ve evli çiftlerin “spiritüel iyi-oluş düzeyleri” ile “evlilik doyumları” arasında pozitif yönde bir ilişki tespit edilememiştir. (Şirin, 2019). Yine aynı yıl karaciğer nakli yapılan hastalarda *manevi iyi-oluş* hali ile “psikolojik dayanıklılık” arasındaki ilişki incelenmiştir. *Manevi iyi-oluş* ile “psikolojik dayanıklılık” arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu saptanmıştır (Gültekin vd., 2019).

2020’de kanser tanısı alan kadınlara hemşire tarafından “Logoterapiye dayalı yaşamı anlamlandırma” görüşmeleri uygulanmış bu uygulamanın “travmatik stres belirtisi”, “travma sonrası gelişim”, “yaşamda anlam” ve “spiritüel iyi-oluşluk” üzerine etkileri araştırılmıştır. Yapılan uygulamanın kadınların travmatik stres belirtisini azalttığı, travma sonrası gelişimi ve yaşamda anlam düzeyini arttırdığı gözlemlenmiştir (Aydın, 2020). Yine aynı yıl öğretmenlerin “spiritüel iyi-oluşları” ile “mutluluk düzeyleri” arasındaki ilişki incelenmiştir. “Spiritüel iyi-oluş” un “aşkınlık” ve “doğayla uyum” boyutu ile “mutluluk” arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki; “spiritüel iyi-oluş” un anomi boyutu ile “mutluluk” arasında ise negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. (Özgenel - Yılmaz, 2020).

2021’de “toplumsal cinsiyet” üzerinde “spiritüel iyi-oluşun” etkili bir faktör olup olmadığı konusu araştırılmıştır. Araştırma sonunda örneklemin “spiritüel iyi-oluş” düzeyleri yüksek, “toplumsal cinsiyet algılarının” da olumlu olduğu gözlemlenmiştir. (Gencer vd., 2021, 717-750).

2022 yılında koroner yoğun bakım ünitesinde yatan hastaların “manevi iyilik hali” ile “ölüm kaygısı” arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda “anlam” ve “manevi iyilik” arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki görülürken, barış ve ölüm kaygısı düzeylerinde ise anlamlı ve zayıf düzeyde negatif bir ilişki tespit edilmiştir (Baş, 2020, 1-114).

Sonuç

Maneviyat kavramı, ortaya çıktığı ilk yıllarda daha çok dindarlıkla ilişkilendirilirken sonraları hayattaki anlam, amaç, huzur, aşkınlık ve “iyi-oluş” gibi kavramlarla da ifade edilmeye başlanmıştır (Malinakova vd., 2017; Koenig, 2008). Maneviyatın zaman içerisinde geçirdiği bu anlam genişlemesi, *manevi iyi-oluş* kavramının adeta zorunlu olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Maneviyatın, “iyi-oluş” a katkıları neticesinde kendisine ihtiyaç duyulan bu kavramın, maneviyat ile arasındaki sınırın çizilmesi ve kavramsal çerçevesinin belirlenmesi semantik açıdan büyük önem arz etmektedir.

Maneviyat tanımlamalarına bakıldığında bu tanımlamaların büyük bir çoğunluğunun; maneviyatın alanlarını, türlerini ve derecesini belirlediği görülmektedir. Ancak maneviyatın alanı, derecesi ve türü ne olursa olsun bu tanımlamalar, bir kişinin karşılaştığı sorunlarla ve ikilemlerle ne kadar iyi yüzleştiği konusunda tam olarak bilgi verememektedir. Bir kişinin maneviyattan bir “iyi-oluş” duygusu algılaması, türetmesi ya da türetebilme derecesi, kimi zaman maneviyattan bile daha önemli olabilmektedir. Bu nedenle, *manevi iyi-oluş* kavramı, maneviyat ile yakından ilişkili olsa da bu kelime ile aynı anlama gelmemektedir ve maneviyat kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmamalıdır.

Benzer bir şekilde *manevi iyi-oluş* kavramı, “psikolojik iyi-oluş”, “zihinsel sağlık/iyi-oluş” veya “fiziksel sağlık/iyi-oluş” ile de aynı anlama gelmemektedir; ancak bu kavramlarla ilişki içerisindedir. Bu anlamda *manevi iyi-oluş*, kişinin hem dini hem de varoluşsal boyutlardaki ‘öznel iyi-oluş’ algısını ifade etmektedir. Yani bireyin zımnen veya açık bir şekilde kendisi için manevi bir şemsiye olarak düşündüğü her şeyle uyum içinde olmasıdır (Paloutzian vd., 2012; Chirico 2016).

Bilgelik tanımlamalarında bilgeliğin, “kişinin manevi iyi-oluş düzeyini geliştirebilme gücü ve yeteneği” şeklinde açıklandığı görülmektedir. Bu doğrultuda Murphy (2009, 262) bilgeliği; “bilinçaltındaki büyük manevi güçlerin farkında olmak ve mutlu bir yaşam sürmek için bu güçlerin nasıl kullanılacağını bilmek” şeklinde tanımlamıştır. Bu bağlamda, *manevi iyi-oluş*, bir kişinin karşılaştığı zorluklar ya da maruz kaldığı durumlar karşısında, o kişinin ne kadar iyi olduğunu gösteren bir sonuç göstergesidir.

İnsanın zihinsel, duygusal, toplumsal, bireysel, fiziksel ve ruhsal bütün yönleri ile irtibatlandırılan, *manevi iyi-oluş* kavramı, bu niteliği sebebiyle din psikolojisinin pek çok yaklaşımı ve kuramı ile yakından ilişkilidir. *Manevi iyi-oluş* kavramını tüm bu yaklaşım ve kuramlardan ayrı, müstakil bir şekilde ta-

nımlanmaya çalışmak; kavramın içeriği, kapsamı ve sınırları gereği mümkün gözükmemektedir. Çünkü kavramın irtibatlı olduğu bu yaklaşım ve kuramlar; kimi zaman *manevi iyi-oluşun* sağlayıcıları, kimi zaman bir gereği, kimi zaman da *manevi iyi-oluşu* etkileyen faktörler ya da *manevi iyi-oluşa* sahip olan insanların temel özellikleri olarak değerlendirilmektedir.

Manevi iyi-oluş kavramı, kişinin ruhsal olarak hissettiği ya da hissedebileceği iyilik hallerini tanımlamaktadır. Bu doğrultuda *manevi iyi-oluşun* ölçülebilirliği de önem arz etmektedir. Anlam itibarı ile çok geniş bir kapsama ve soyut bir yapıya sahip olan maneviyatın kişisel olarak nasıl algılandığını ölçmek, olayın tabiatı itibarı ile oldukça zordur; ancak imkânsız değildir. Her ne kadar *manevi iyi-oluşun* tüm bu soyut, sübjektif, öte ve aşkın olan yönlerini sınıflandırmak ya da bir kalıba sokmak tam anlamıyla mümkün olmasa da bu iyilik hallerini yaklaşık-yakın seviyelerde tanımlamak, sınıflandırmak, kazandırmaya çalışmak ve ölçmek mümkündür. Dünyada ve Türkiye’de bu alanda yapılmış pek çok örnek uygulamalı bilimsel çalışma bulunmaktadır.

Bu alanda yapılan bilimsel çalışmalar incelendiğinde ve konuyla ilgili literatürü oluşturan eserlerden bazıları, *manevi iyi-oluşun* etki alanlarını göstermesi ve kavramsallaşma sürecine sağladıkları katkılar açısından genel olarak analiz edildiğinde; bu kavramın Türkiye’de ve Dünyada hala gelişimini sürdürmekte olduğu gözlemlenmektedir. Bu kapsamda makalenin kaynak gösterdiği 85 araştırmanın içinden 38’i literal anlamda analiz edilmiştir. Makale ve lisansüstü tez çalışmalarından oluşan bu araştırmaların 18’i Dünya genelinde, 20’si ise Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde yapılmıştır.

Dünyada *manevi iyi oluş* ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar değerlendirildiğinde, Din Psikolojisi çalışmalarında bu kavramın kullanılmasına ihtiyaç duyulduğu, tanımlanması ile ilgili bilimsel çalışmalara önem verildiği, kavramın sıklıkla kullanıldığı ve ölçeklerinin geliştirilmeye devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu kapsamda 18 bilimsel araştırma incelenmiştir. Bu araştırmaların 5’i kavramın tanımlanması, içeriği ve gelişimi; 7’si etkileşim alanları; 6’sı ise ölçek geliştirme ve uyarlama üzerine yapılmış bilimsel çalışmalardır.

Türkiye’de *manevi iyi-oluş* ve alan ile ilgili yapılan çalışmalar genel anlamda incelendiğinde ise bu kavramın Türkiye’de henüz yeni kullanılmaya başlandığı; kavramın tanımlanması, geliştirilmesi ve kuramsal temelleri üzerine yapılan araştırmaların çok sınırlı olduğu ve bu kavram altında bir uygulama programının da henüz geliştirilmediği gözlemlenmektedir. Bu kapsamda 20 bilimsel araştırma incelenmiştir. Bu araştırmaların 5’i “manevi iyi oluş” kavramı ile doğrudan ilişkili olmayan ancak *manevi iyi-oluş* araştırmalarına

zemin hazırlayan çalışmalardır. 13'ü kavramın etkileşim alanları üzerine, 2'si ise ölçek geliştirme ve uyarlama üzerine yapılmıştır.

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda *manevi iyi-oluş*, hayatın bütün yönlerini kapsayan bir “iyi-oluş” halini ifade etmektedir. Çünkü bu halde insan, kendi benliği, toplum, evren ve Yaratıcı ile üst bir iletişime geçmekte ve bu iletişimin kutsal karakterini kendi özünde hissetmektedir. İnsanın; kendisini, evreni ve aşkın bir güç olarak kabul ettiği yaratıcısını tanıma arzusu ve bilincinde gerçekleştirdiği bu tanımlamalar sonucunda onlarla kurduğu ilişki, onun varoluşunu yapılandırmakta ve varoluş sahnesindeki hissedişlerini derinden etkilemektedir. Yani insanın bu evrendeki yolculuğuna, tüm bu hissedişler yön vermekte ve onu belirli bir istikamete sevk etmektedir. Bu yolculuk esnasında evrilen ve gelişen insan, bir taraftan yaşamını bu hissedişler ile anlamlandırırken, diğer taraftan karşılaştığı zorluklarla baş edebilme azmini de bu hissedişlerden almaktadır ki kişinin bu yeteneği onun “manevi iyi-oluş düzeyi”ni belirlemekte, bu yeteneği ile sağladığı “iyi-oluş” duygusuna da *manevi iyi-oluş* denilmektedir.

Özetle *manevi iyi-oluş* kavramı, bireyin iletişimde bulunduğu maneviyat alanlarından özgün bir “iyi-oluş” duygusu üretmesidir. Maneviyatın “iyi-oluş”a katkıları, Din Psikolojisi çalışmalarında *manevi iyi-oluş* kavramına duyulan ihtiyacı pekiştirmektedir. *Manevi iyi-oluş*, bu katkıların kişiler üzerindeki özgün yansımalarını, olumlu etkilerini tespit edebilmek ve bu “iyi-oluş” türlerini ölçebilmek amacıyla yapılan bilimsel araştırmaların kavramsal bir ifadesidir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The authors declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

Yazar Katkıları / Author Contributions: Hümeýra Nazlı TAN % 70 – Mualla YILDIZ % 30

Kaynaklar/References

- Acar, Hatice. “Manevi İyi Oluş ile Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme”. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2014), 391-412.
- Almaany Arapça Türkçe Sözlük. Erişim 29 Eylül 2021. <https://www.almaany.com>
- Altaş, Nurullah. *Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.

472 • “MANEVİ İYİ OLUŞ” KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE TANIMLANMASI

- Aktürk, Ümmühan vd. “Functional Evaluation of Treatment of Chronic Disease: Validity and Reliability of the Turkish Version of the Spiritual Well-Being Scale”. *Palliative and Supportive Care*. 15 (2017), 684–692.
- Amjad, Faiza vd. “The Impact of Spiritual Wellbeing and Coping Strategies on Patients with Generalized Anxiety Disorder”. *Journal of Muslim Mental Health* 8/1, (2014) 21-38.
- Aydın, Ruveyde. *Hemşire Tarafından Yapılan Yaşamı Anlamlandırma Görüşmelerinin Jinekolojik Kanser Hastalarında Travma Sonrası Gelişim, Yaşamda Anlam Bulma ve Spiritüel İyi Oluşluk Üzerine Etkisi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Bahadır, Abdullah. *Hayatın Anlam Kazanmasında Psiko-sosyal Faktörler ve Din*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Baş, Burcu. *Koroner Yoğun Bakımda Yatan Hastaların Manevi İyilik Hali ve Ölüm Kaygısı Düzeyleri*. Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Benson, Peter-Spilka, Bernard. “God Image as a Function of Self-Esteem and Locus of Control”. *Journal for the Scientific Study of Religion* 12/3 (1973), 297-310.
- Bowlby, John. *A Secure Base Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. U.S.A and Great Britain: Basic Books, Routledge, 1988.
- Bredle, Jason M. vd. “Spiritual Well-Being as a Component of Health-Related Quality of Life: The Functional Assessment of Chronic Illness Therapy—Spiritual Well-Being Scale (FACIT-Sp)”. *Religions* 2 (2011), 77-94. <https://doi.org/10.3390/rel2010077>
- Calicchia, John A.- Graham, Louise B. “Assessing the Relationship between Spirituality, Life Stressors, and Social Resources: Buffers of Stress in Graduate Students”. *North American Journal of Psychology* 8/2 (2006), 307-320.
- Cassidy, Jude - Shaver, Phillip R. *Handbook of Attachment*. New York, London: The Guilford Press, 2008.
- Chirico, Francesco. “Spiritual Well-Being in the 21st Century: It is Time to Review the Current WHO’s Health Definition”. *Journal of Health and Social Sciences*, 1/1 (2016), 11-16.
- Coppola, Ilaria vd. “Spiritual Well-Being and Mental Health During the COVID-19 Pandemic in Italy”. *Frontiers in Psychiatry* 12 (2021), 1-15.
- Csikszentmihalyi, Mihaly. *Akış: Mutluluk Bilimi*. Ankara: Buzdağı Yayıncılık, 2020.
- Daniels, Carla vd. “Integrating Spirituality into Counselling and Psychotherapy: Theoretical and Clinical Perspectives”. *Canadian Journal of Counselling and Psychotherapy* 47/3 (2013), 315–341.
- Darvyri, Panagiota vd. “The Spiritual Well-Being Scale (SWBS) in Greek Population of Attica”. *Journal of Psychology* 5/13 (2014), 1575-1582.
- Ekşi, Halil vd. “Öğretmen Adaylarının Spiritüel İyi Oluş İle Yaşamda Anlam Değişkenlerinin Psikolojik Dayanıklılığı Yordaması: Bir Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Denemesi”. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 27/4 (2019), 1695-1704.
- Ekşi, Halil- Kardaş, Selami. “Spiritual Well-being: Scale Development and Validation”. *Spiritual Psychology and Counseling*. 2 (2017), 73–88.
- Elkins, David N. vd. “Toward a Humanistic-Phenomenological Spirituality: Definition, Description and Measurement”. *Journal of Humanistic Psychology* 28 (1988), 5-18.

- Ellison, Craig W. "Spiritual Well-Being: Conceptualization and Measurement". *Journal of Psychology and Theology* (1983), 330-340. <https://doi.org/10.1177/009164718301100406>
- Emmons, Robert A. "Maneviyat Bir Zeka mıdır? Güdülenme, Biliş ve Nihai İlgi Psikolojisi". çev. Mehmedoğlu, Ali Ulvi – Şengül, Fatma. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2008), 133-158.
- Emmons, Robert A. - Paloutzian, Raymond F. "Din Psikolojisi". çev. Ayten Ali. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (2001), 105-124.
- Feizi, Shahoo vd. "The Relationship Between Spiritual Well-being and Happiness Among Healthcare Students: Application of the Spiritual Health Questionnaire for the Iranian Population". *Heliyon* 6/11 (2020), 1-7.
- Fernander, Anita vd. "An Exploratory Examination of the Spiritual Well-Being Scale Among Incarcerated Black and White Male Drug Users". *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 48/4 (2004), 403-413.
- Fisher, John W. *Spiritual Health: Its Nature and Place in the School Curriculum*. Melbourne, VIC: Australia University of Melbourne, Ph.D. thesis, 1998.
- Fisher, John W. "From the Beginning to Spiritual Well-Being". *Religion And Spirituality, Spirituality Global Practices, Societal Attitudes and Effects on Health*. Ed. Edith C. Roberts. New York: Neva Publishers, 2015.
- Fisher, John- Ng, David, "Presenting a 4-Item Spiritual Well-Being Index". *Religions* 8/179 (2017), 1-13.
- Fletcher, Lindsay B. vd. "Searching for Mindfulness in the Brain: A Process-Oriented Approach to Examining the Neural Correlates of Mindfulness". *Mindfulness* 1/1 (2010), 41–63.
- Frankl, Viktor E. *İnsanın Anlam Arayışı*. İstanbul: Okyanus Yayınları, 2009.
- Fromm, Erich *Erdem ve Mutluluk*. b.y.: Türkiye İş Bankası Kültür ve Yayınları, 1994.
- Gazâli. *Kimyâ-yı Saadet*. y.y.: Merve Basım Yayın, t.y.
- Gencer, Nevzat vd. "Üniversite Öğrencilerinde Spiritüel İyi Oluş ve Toplumsal Cinsiyet Algısı". *Hittit İlahiyat Dergisi* 20/2 (2021), 717-750.
- George, Linda K. vd. "Spirituality and Health: What We Know What We Need to Know". *Journal of Social and Clinical Psychology* 19/1 (2000), 102-116.
- Germer, Christopher K. *The Mindful Path to Self-compassion: Freeing Yourself from Destructive Thoughts and Emotions*. New York: The Guilford Press, 2009.
- Germer, Christopher K. - Neff, Kristin. *Öz Şefkatli Farkındalık*. İstanbul: Diyojen Yayıncılık, 2019.
- Göcen, Gülüşan. *Kavram Atlası - Din Psikolojisi I*. Ankara: Gazi Kitapevi, 2020.
- Gültekin, Abdurrezak vd. "The Correlation Between Spiritual Well-being and Psychological Resilience in Patients with Liver Transplant". *Medicine Science International Medical Journal* 8/3 (2019), 531-536.
- Güler, Özlem. *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkarlık Duygusu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Gürsu, Orhan - Ay, Yaşar "Din, Manevi İyi Oluş ve Yaşlılık". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/61 (2018), 1176-1190.

474 • “MANEVİ İYİ OLUŞ” KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE TANIMLANMASI

- Hawks, Steven R. vd. “Review of Spiritual Health: Definition, Role, and Intervention Strategies in Health Promotion”. *American Journal of Health Promotion* 9/5 (1995), 371-378.
- Hoshi, Miwako. *Self-Transcendence, Vulnerability, and Well-Being in Hospitalized Japanese Elders*. Arizona: The University of Arizona, Doktora Tezi, 2008.
- Jafari, Esa vd. “Spiritual Well-Being and Mental Health in University Students”. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 5 (2010), 1477-1481.
- Jahandideh, Sepideh vd. “Nurses ‘Spiritual Well-Being and Patients’ Spiritual Care in Iran”. *COJ Nurse Healthcare* (2018), 1-5.
- James, William. *The Varieties of Religious Experience : a Study in Human Nature*. PDF: South Australia: The University of AdelaideLibrary, 2009.
<http://ebooks.adelaide.edu.au/j/james/william/varieties/complete.html>
- Kabat-Zinn, J. “Mindfulness-Based Interventions in Context: Past, Present, and Future”. *Clinical Psychology: Science and Practice* 10/2 (2003), 144-156.
- Kamya, H. A. “Hardiness and Spiritual Well-Being Among Social Work Students: Implications for Social Work Education”. *Journal of Social Work Education* 36/2 (2000), 231-240.
- Kardaş, Selami. *Sanal Kimlik ve Spiritüel İyi Oluşun Üniversite Öğrencilerinin Narsistik Eğilimlerini Yordayıcılığı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Koenig, H. G. “Concerns About Measuring “Spirituality” in Research”. *Journal of Nervous and Mental Disease* 196/5 (2008), 349-355.
- Kurt, Aslı. *Palyatif Bakım Hastalarının Yakınlarına Uygulanan Hemşirelik Bakımının Spiritüel İyilik Hali ve Umud Üzerine Etkisi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Malinakova, Klara vd. “The Spiritual Well-Being Scale: Psychometric Evaluation of the Shortened Version in Czech Adolescents”. *J Relig Health* 56 (2017), 697-705.
- Maslow, Abraham. *İnsan Olmanın Psikolojisi*. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2001.
- Maslow, Abraham. *Motivation and Personality*. New York: b.y., 1954.
- Mert, Abdullah - Topal, İlyas. “Benlik Ayrışmasının Manevi Yönelimine Etkisinin Bazı Değişkenlerle İncelenmesi”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi-International Journal of Society Researches* 8/14 (2018), 68-91.
- Murphy, Joseph. *Bilinçaltının Gücü*. İstanbul: Koridor Yayıncılık, 2009.
- Musa, Ahmad S. “Psychometric Evaluation of an Arabic Version of the Spiritual Involvement and Beliefs Scale in Jordanian Muslim College Nursing Students”. *Journal of Education and Practice* 6/14 (2015), 64-74.
- NICA, National Interfaith Coalition on Aging. *National Interfaith Coalition on Aging (NICA)*. Washington, D.C., 1975. (Eylül 2022)
<https://www.marquette.edu/library/archives/Mss/NICA/NICA-sc.php>
- Ok, Üzeyir. *Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Özdoğan, Öznur “Din Psikolojisi ve Manevi Değerler”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2005), 159-180.
- Özdoğan, Öznur. *Mutluluğu Seçiyorum*. Ankara: Lotus Yayınları, 2006

- Özdoğan, Öznur. *Aşkın Yanımız Maneviyatımız*. Ankara: Özdenöze Yayınları, 2009.
- Özdoğan, Öznur. *İsimsiz Hayatlar Manevi ve Psikolojik Yaklaşımla Arınma ve Öze Dönüş*. Ankara: Özdenöze Yayıncılık, 2010.
- Özdoğan, Öznur. “Değer Odaklı Manevî Güçlenme ve Bakım Programının Geliştirilmesi ve Uygulanması”. *5 Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Özet Bildiri Kitabı*. Ankara: Segeya Yayıncılık, 2019.
- Özgen, Gülşen - Eminoglu, Zehra. “Manevi Yönelimli Psikolojik Danışmanlık”. *Dini Gelenekler, İnançlar ve Manevi Yönelimli Danışmanlık*. ed. Halil Ekşi. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
- Özgenel, Mustafa -Yılmaz, Özden. “The Relationship between Spiritual Well-Being and Happiness: An Investigation on Teachers”. *Spiritual Psychology and Counseling 5/3* (2020), 287-300.
- Paloutzian, Raymond F – Ellison, Craig W. “Loneliness, Spiritual Well-Being and the Quality of Life”. *Loneliness: A Sourcebook of Current Theory, Research and Therapy*. ed. Letitia Anne Peplau and Daniel Perlman. New York: John Wiley & Sons, 1982.
- Paloutzian, Raymond F. vd. “Spiritual Well-Being Scale: Mental and Physical Health Relationships”. *Chapter 48 of Oxford Textbook of Spirituality in Healthcare*. Newberg, Oregon: George Fox University, Faculty Publications - Grad School of Clinical Psychology, 2012.
- Pargament, Kenneth I. *Spiritually Integrated Psychotherapy: Understanding and Addressing the Sacred*. New York: Guilford Press, 2007.
- Pehlivan, Arzu. *Manevi Bakım ve Danışmanlığın İmam Hatip Ortaokul Öğrencilerinin Ruh Sağlığı ve Manevi İyi Oluşlarına Etkisi*. İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Seligman, Martin E. P. - Csikszentmihalyi, Mihaly. “Positive Psychology”. *American Psychologist 55/1* (2000), 5-14.
- Shafranske, Edward P. - Gorsuch, Richard L. “Factors Associated with the Perception of Spirituality in Psychotherapy”. *Journal of Transpersonal Psychology 16/2* (1984), 231-241.
- Shafranske, Edward P. - Gorsuch, Richard L. “Measurement of Spirituality: Development and Validation of a Questionnaire”. *XVI Annual Conference Proceedings* (2005), 806-847.
- Sonnentag, Sabine. “Dynamics of Well-Being”. *Review in Advance 2/* (2015), 17-33.
- Stanfill, Bruce. “The Spiritual Well-Being Scale: Addressing the Sainly Ceiling Journal of Collaborative Leadership”. *Journal of Collaborative Leadership 1* (2017), 73-107.
- Şimşek, Ali. “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri”. *Evren ve Örneklem*. ed. Ali Şimşek. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Şirin, Turgay. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımıyla Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Şirin, Turgay. “Evli Çiftlerin Spiritüel İyi Oluşları ile Evlilik Doyumları Arasındaki İlişki”. *Ekev Akademi Dergisi 23/ 77* (2019), 389-410.
- Türk Dil Kurumu. Erişim 11 Kasım 2020. <http://www.tdk.gov.tr>.
- Utsey, Shawn O. vd. “A Confirmatory Test of the Factor Validity of Scores on the Spiritual Well-Being Scale in a Community Sample of African Americans”. *Journal of Psychology and Theology 33/4* (2005), 251-257.

476 • “MANEVİ İYİ OLUŞ” KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI VE TANIMLANMASI

- Waaijman, Kees. “Spirituality – A Multifaceted Phenomenon Interdisciplinary Explorations”. *Studies in Spirituality* 17 (2007), 1-113.
- Walsh, Froma. *Spiritual Resources in Family Therapy (Second Edition b.)*. New York: Guilford Publications, 2009.
- Yalın, Hatun Sevgi. vd. “İslam Geleneğinde Manevi Danışma”. *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*. ed. Halil Ekşi. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
- Yavuz, Betül. *Öğretmen Adaylarında Psikolojik Dayanıklılık ve Bilinçli Farkındalık Arasındaki İlişki: Manevi İyi Oluşun Rolü*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Zinnbauer, Brian J. vd. “Religion and Spirituality”. *Journal for the Scientific Study of Religion Unfuzzing the Fuzzy* 36/4 (1997), 549-564.